
POHLED RUSKÉ FEDERACE NA PROJEKT PROTIRAKETOVÉ OBRANY

VLADIMÍR VOTÁPEK, PETR KRATOCHVÍL

VÝVOJ RUSKÉ POZICE

Sovětský svaz začal budovat vlastní systém protiraketové obrany hned na počátku raketové éry,¹⁾ a od počátku 70. let 20. století disponoval dokonce funkčním systémem protiraketové obrany rozmístěným v okolí Moskvy. Myšlenka omezení systémů protiraketové obrany byla Sovětskému svazu v důsledku jeho schopností v této oblasti dlouho cizí, a seriózní rozhovory na dané téma proto byly zahájeny teprve koncem 60. let 20. století, kdy se SSSR přesvědčil o rostoucí americké schopnosti vybudovat účinný systém ochrany před sovětskými raketami. Velký důraz byl kladen především na smlouvu o protiraketové obraně (Smlouva ABM, *ABM Treaty*) z r. 1972, která byla chápána jako základní stavební kámen bezpečnostní architektury druhé fáze studené války. Ještě větší význam získala pro ruskou stranu smlouva ABM v 80. letech, poté co americká vláda vystoupila se Strategickou obrannou iniciativou (SDI).

Pohled sovětské/ruské strany na protiraketovou obranu se nijak nezměnil ani po rozpadu východní bloku a samotného Sovětského svazu. Naopak, pokud bychom chtěli hovořit o posunu, jednalo by se pravděpodobně o změnu směrem k ještě většímu zdůrazňování významu protiraketové obrany. To souviselo s tím, že vojenská moc, především její nukleární složka, zůstala v podstatě jediným supervelmocenským atributem, jímž se mohla Ruská federace (RF) pyšnit i po skončení studené války.

Možnost zrušení smlouvy ABM nebo taková její modifikace, která by umožnila USA vybudovat efektivní protiraketovou obranu, byla proto ruskou stranou od počátku celkem pochopitelně odmítána. Případný souhlas s úpravou smlouvy Moskva podmiňovala řadou omezení, která by zaručila, že si Rusko uchová schopnost účinného odvetného úderu a bude tak zachována logika vzájemného zaručeného zničení (MAD).²⁾ Řada expertů přitom argumentovala ve prospěch teze, že vytváření protiraketové obrany je od počátku zaměřeno proti existujícím jaderným mocnostem, včetně Ruska.³⁾

Kreml během jednání o zrušení/modifikaci smlouvy ABM využíval tři hlavních postupů:

- a) varoval před destabilizací celkového rámce jaderného (od)zbrojení;
- b) využíval kartu dobrých vztahů mezi Moskvou a Washingtonem;
- c) snažil se o spolupráci se zeměmi, jež také s budováním amerického protiraketového štítu nesouhlasily (např. s Čínou).

Odstoupení Spojených států od smlouvy ABM a následné vybudování systému protiraketové obrany nepovažovala většina ruských expertů za bezprostřední hrozbu ruským zájmům, resp. ruské schopnosti zasadit odstrašující odvetný úder,⁴⁾ ale přesto Rusko dlouhodobě ostře kritizovalo americký postoj. Svůj negativní názor na zrušení smlouvy ABM přitom Kreml opíral především o obavy:

- z narušení mezinárodního režimu kontroly zbrojení a odzbrojení;⁵⁾
- ze zahájení nového kola zbrojení;
- z dodatečného impulzu pro šíření ZHN a raketových technologií.

Tezi o destabilizaci režimu kontroly zbraní a odzbrojení opíral Kreml mj. o vlastní hrozbu odstoupení od smluv START I a START II, resp. od dalších smluv (např. Smlouva o likvidaci řízených střel kratšího a středního doletu z r. 1987). Ruský ministr obrany Sergej Ivanov hovořil o celkem 32 smlouvách, jimiž se v případě ukončení platnosti smlouvy ABM nebude Moskva cítit vázána.⁶⁾ Ruská strana také upozorňovala na zkomplikování práce řady fór a konferencí jako např. Konference o odzbrojení, Hodnotící konference NPT apod. Rusko se také pokoušelo o formulaci protinávrhů, z nichž pravděpodobně nejznámější, z počátku r. 2001, se týkal společného rusko-evropského protiraketového systému. Podobné návrhy však Rusko stavěly do zvláštního světla, jelikož Moskva na jedné straně hovořila o nízkém nebezpečí raketových útoků a na straně druhé se sama zaobírala vytvořením protiraketového štítu.⁷⁾ Navíc na takové návrhy reagovala velmi podrážděně Čína, neboť to byla právě ona, kdo by při vybudování amerického a rusko-evropského štítu zůstal zcela bez odstrašující kapacity.

RUSKÁ REAKCE NA Odstoupení od SMLOUVY ABM

Varianty ruské reakce

Předpovědět ruskou reakci na stále pravděpodobnější odstoupení USA od smlouvy bylo mimořádně obtížné. Typ ruské reakce závisel do značné míry na tom, jak důrazně by Kreml chtěl redukovat pravděpodobnost snížení významu svého jaderného

potenciálu či do jaké míry by chtěl dále rozvíjet nebo naopak zhoršovat vztahy se Spojenými státy, resp. Západem. Spektrum možností se proto pohybovalo od prostého přijetí *fait accompli* přes opatření omezující dopad vybudování protiraketové obrany na význam ruského jaderného potenciálu až po nepravděpodobnou, leč možnou volbu nepřátelských činů, jako by bylo např. poskytnutí ZHN a příslušných technologií protiamericky orientovaným zemím z okruhu *rogue states*.

Skutečná reakce Ruské federace

Ruská reakce však nakonec byla překvapivě racionální a nepřekročila rámec existujících smluv. Během letních měsíců 2002 se v ruském tisku objevilo několik zpráv dokládajících skutečnost, že ruské vedení přehodnotilo svou dosavadní doktrínu budování (reformy) strategických jaderných sil. Ta vycházela ze smluv START I a II a také smlouvy ABM. Ruské strategické síly měly být nyní přebudovány podle vzoru amerických sil do vyvážené triády s posílením (pod)mořské a letecké složky při současné redukci pozemních raket.

V kvalitativně nové situaci Moskva využila skutečnost, že podepsání Smlouvy o omezení strategických útočných potenciálů (v ruském kontextu také označovanou za START III)⁸⁾ zrušilo její závazek zlikvidovat těžké pozemní rakety SS-18 (Satan).⁹⁾ Hodlá proto zachovat nyní existující dvě divize těchto raket a případně ji i doplnit třetí divizí. Zároveň hodlá zachovat Kostromskou divizi raket SS-27 (Topol-M), rozmístěných na železnici. Vzhledem k omezeným možnostem ekonomiky i zbrojního komplexu toho chce dosáhnout především prodloužením doby užívání existujících raket.¹⁰⁾

Velmi umírněná reakce Moskvy ukázala, že většina obav z vývoje po vypovězení smlouvy ABM byla přehnaná. Ruské vedení si zjevně uvědomilo, že žádný z hypoteticky možných kroků by Rusku stejně nemohl v dlouhodobé perspektivě zajistit uchování strategické rovnováhy. Kreml tedy zvolil takový typ reakce, který mu umožnil jak udržení vlastní tváře (verbální odsouzení kroku USA, ujištění ruské veřejnosti, že v dohledné době americký systém BMD neohrozí ruskou schopnost odvetného úderu), tak i další rozvoj vztahů se Západem.

Udržení dobrých vztahů s Washingtonem je pro Moskvu důležité z mnoha důvodů. Některé z nich jsou předmětem celé řady analýz (jako je např. podpora ekonomických reforem), a my se jim proto nemusíme blíže věnovat. Moskva má pro své rozhodnutí ale i další důvody. Dobré vztahy s USA Rusku slouží jako nástroj budování lepších vztahů se spojenci USA. Jednotlivé západní země samozřejmě využívají vztahy s Ruskem jako taktický nástroj ve svých vztazích s Washingtonem, ale nikdy by nepřistoupily na kvalitativní zlepšení vztahů s Moskvou, pokud by to znamenalo zhoršení relace s USA.

Nadstandardní vztah s USA je také podmínkou vytvoření tzv. společné americko-ruské energetické politiky. Zajištění energetické bezpečnosti je jednou

z priorit americké zahraniční politiky a pro Moskvu se otevírá možnost podílet se na realizaci americké zahraničněpolitické doktríny v postavení významného spojence.

Výše uvedené ovšem nic nemění na tom, že vypovězení smlouvy ABM bylo pro Rusko diplomatickou porážkou. Kromě zjevné ruské ekonomické a politické slabosti však hrály roli i některé chybné kroky ruské diplomacie. Jednalo se především o to, že Rusko většinou používalo argumenty „narušení strategické stability“ nebo „obnovení závodů ve zbrojení“. Tyto termíny, vzniklé v době studené války, ovšem z velké části díky změně podmínek ztratily svůj původní obsah. Kdyby Rusko již od počátku poukazovalo výrazněji na možnost společného postupu proti šíření ZHN nebo na nedostatečnou účinnost MD, mohlo rozhodnutí o ukončení platnosti smlouvy pravděpodobně alespoň oddálit. To by ovšem předpokládalo ruskou připravenost na úzkou spolupráci se Západem, tak aby bylo Spojenými státy vnímáno jako opravdu spolehlivý spojenec, a nikoliv jako jeden z původců šíření ZHN.¹¹⁾

Vývoj během r. 2003 prokázal, že Rusko se vskutku, minimálně ve střednědobé perspektivě, snaží o udržení dobrých vztahů se Západem, a dokázalo se proto do značné míry s novým *statem quo* smířit. To však nic nemění na tom, že existoval i druhý trend, což dokazovaly zprávy o ruském pokroku v oblasti protiraketové obrany nebo ještě častěji o ruských technologických úspěších, které směřují k překonání (nejen) amerického systému BMD.

Výrazným dokladem prvního trendu, který přispíval k překonání napětí v otázkách protiraketové obrany, byla nabídka Moskvy podílet se na budování amerického protiraketového systému, zvažovaná tentokrát již poněkud seriózněji než v minulých letech. S tímto návrhem vystoupil např. ruský ministr obrany S. Ivanov již v polovině ledna 2003. Kreml dal také najevo ochotu zapojit se eventuálně i do systému protiraketové obrany budovaného ve východní Asii, tedy v oblasti, kde Rusko již tradičně mělo výrazné zájmy a která je považována za jeden z geopoliticky kritických bodů současného světa.¹²⁾

Ruské návrhy nalezly příznivou odezvu především v tom smyslu, že se již v březnu 2003 uskutečnilo první společné vojenské cvičení Ruska a Aliance zaměřené na TMD. Cvičení se zaměřovalo především na zvýšení interoperability jednotek RF a NATO v této oblasti.¹³⁾ Další společné akce tohoto typu pak byly naplánovány i do budoucna a toto předsevzetí obou stran následně potvrdilo i setkání Rady NATO-Rusko v červnu 2003.¹⁴⁾

Druhou odezvou bylo příznivé hodnocení rusko-americké spolupráce v oblasti protiraketové obrany ze strany Bushovy administrativy. Tato reakce však jasně demonstrovala i limity spolupráce pro nejbližší budoucnost: Jakkoliv nebylo přímé zapojení Ruska do americké BMD přímo vyloučeno, byla zdůrazněna potřeba dalších diskusí na toto téma.¹⁵⁾

Již na jaře r. 2003 však o sobě dal vědět i druhý trend, jehož zesílení bylo zapříčiněno dalším rozšířením NATO, na něž musel nějak reagovat i prezident Putin, aby domácí veřejnosti dal najevo, že Rusko k přiblížování Aliance, mnohými stále považované za hrozbu, nehodlá nečinně přihlížet. Velkou pozornost médií upoutalo zejména jeho prohlášení o novém typu raket, které se brzy stanou součástí výzbroje ruských ozbrojených sil. Přestože Putin samotný odmítal dát své výroky do jakékoli přímé souvislosti s vojenskými aktivitami USA, prezidentovi velmi blízký ministr obrany dal najevo, že americké vypovězení smlouvy ABM bylo výrazným impulzem jak pro integraci ruských ozbrojených sil, tak i pro transformaci ruské protiraketové obrany.¹⁶⁾

Je však naprosto zřejmé, že trend spolupráce se Západem v této klíčové sféře v současné době jednoznačně dominuje. Proměnou diskurzu v průběhu posledních dvou let prošlo i ministerstvo obrany, a dokonce i armádní špičky samotné, často považované za největší odpůrce spolupráce se Spojenými státy. Zdá se tedy, že efekty západní socializace ruské zahraniční politiky pronikly do určité míry i do nejkonzervativnější části ruské elity. Druhým, jistě nezanedbatelným faktorem je v tomto ohledu ale i čistě utilitaristický motiv, neboť Rusko naprosto nedisponuje dostatečnými kapacitami, které by umožňovaly volit jinou než prozápadní orientaci. To se potvrzovalo jak v průběhu celého r. 2003, tak i na počátku roku následujícího.¹⁷⁾

Možná budoucí rizika americko-ruské spolupráce v oblasti protiraketové obrany

Jedním z nejdůležitějších důvodů umírněného charakteru ruského chování byla snaha o udržení a posílení procesu budování vzájemné důvěry a na něj navazující možnost podílet se na budoucím vytváření protiraketové obrany (ať už v rámci Evropy, nebo v jiné podobě). Zde je proto namísto zmínit některé možnosti, které se oběma stranám skýtají jako vhodné nástroje pro posílení spolupráce v této sféře.

Nová pracovní skupina *Missile Defence Group* může znovu prozkoumat *Global Protection System*. Spolupráci si lze představit především v oblasti výměny dat ze systémů včasného varování. V delší perspektivě je reálný i ruský podíl na budování pozemní složky protiraketového systému. Ruská strana opakovaně nabízí své technologie i výrobní kapacity pro dodávky komponent BMD, jako je třeba ruský protiraketový systém S-300, který by mohl účinně zachycovat strategické rakety ve fázi odpálení.

Americká strana také může posílit ruské přesvědčení, že projekt BMD neohrozí ruskou schopnost odvetného úderu řadou opatření z oblasti transparency a záruk. Kontrola systému protiraketové obrany může být zajištěna pomocí opatření, která byla dohodnuta jako část *Confidence Building Measures Agreement*.¹⁸⁾

DOPADY PRO ČESKOU REPUBLIKU

Geografické umístění České republiky (ČR), členství v NATO a přijetí do Evropské unie nás vedou k přesvědčení, že důsledky vypovězení smlouvy ABM a následující ruské reakce bude ČR sdílet spolu se společenstvím (západo)evropských států.

Pokud se ruská reakce omezí na dosavadní (zveřejněné) kroky, pak nedojde z hlediska zájmů ČR k žádným významným negativním změnám. Naopak – opce ruského vedení ve prospěch spolupráce se Západem posiluje naději na dotažení společenských reforem a následnou stabilizaci ruského státu v podobě přibližující se západním standardům fungování společnosti. Takový vývoj by posílil evropskou a světovou bezpečnost, snížil by rizika ohrožení blahobytu dalších zemí.

Zvláštním momentem pozitivního vývoje po zrušení smlouvy ABM by mohlo být lepší zabezpečení jaderného materiálu a jaderných technologií v Rusku před zneužitím třetí stranou (teroristy). Hlavním problémem zde nejsou ani tak jaderné hlavice umístěné na strategických raketách jako spíše sklady s taktickými hlavicemi a velké množství plutonia a obohaceného uranu.

Náš optimismus ohledně ruského postoje k vybudování protiraketové obrany samozřejmě nemůže zcela vyloučit možnost negativní ruské reakce, resp. možnost nepříznivého vývoje uvnitř Ruské federace. V obecné rovině je ruské působení v mezinárodních vztazích a míra rizika, kterou Rusko představuje pro další členy mezinárodního společenství, výslednicí řady vzájemně se ovlivňujících faktorů. Jako nejvýznamnější vlivy můžeme identifikovat způsob vlády a spravování veřejných věcí v Rusku, vývoj ekonomických reforem a výkonnost ruské ekonomiky a v neposlední řadě pak vlastní ruskou percepci svého postavení v systému mezinárodních vztahů a skutečných či hypotetických hrozeb ruské národní bezpečnosti.

Poznámky a odkazy

- ¹⁾ Srov. např. Adragna, Steven: *On Guard for Victory: Military Doctrine and Ballistic Missile Defense in the USSR*. Cambridge: Institute for Foreign Policy Analyses, 1987.
- ²⁾ Ruská strana požadovala blíže nespecifikované technické záruky, že omezený systém MD nebude ani v budoucnosti zaměřen proti RF, včetně jasně definovaného rozsahu a technických vlastností MD. Zároveň si vymíněla možnost ponechat si rakety SS-18, schopné nést vícenásobné, samostatně naváděné hlavice, zakázané smlouvou START II. Srov. *SIPRI Yearbook 2001. Armaments, Disarmament and International Security*. Stockholm: SIPRI, 2001, s. 437–438.
- ³⁾ Viz např. interview s generálem Viktorom Koltunovem pro list *Parlamentskaja gazeta* č. 122 z července 2002.
- ⁴⁾ Pro nejbližších 10–15 let, tedy až do skutečného rozmístění a vyzkoušení masivní MD, bude platit, že by ruský jaderný úder snadno překonal kapacitu americké MD.

- ⁵⁾ Viz Tůma, Miroslav. *Možný dopad vypovězení smlouvy ABM a realizace amerického projektu raketové obrany na globální bezpečnost*. Brno: ÚSS VA, 2002.
- ⁶⁾ Ferguson, Joseph: *Bush at Ljubljana: No Reagan at Reykjavik*. Comparative Connections. 2/2001, www.csis.org/pacfor/cc/0102Qus_rus.html.
- ⁷⁾ Srov. např. Podvig, Pavel: *Razrušení Dogovora po PRO*. PONARS, květen 2002.
- ⁸⁾ Smlouva o omezení strategických útočných potenciálů, podepsaná prezidenty USA a RF v květnu 2002 v Moskvě.
- ⁹⁾ Podle ruské nomenklatury jde o rakety R-36M různých modifikací.
- ¹⁰⁾ S. Sulejmanov konstatuje, že i když rakety Satan mají plánovanou životnost 10 let, ruská strana je hodlá používat 25–26 let (viz *Nezavisimaja gazeta*, 17. 8. 2002).
- ¹¹⁾ Podvig, Pavel: cit. op.
- ¹²⁾ *Protivoraketnaja oborona dolžna byt kommunalnoj*. *Izvestija*, 14. 1. 2003.
- ¹³⁾ Viz *First Ever NATO-Russia Missile Defence Exercise*, www.nato.int/docu/update/2004/03-march/e0308a.htm.
- ¹⁴⁾ *Russia, NATO to hold joint missile defence exercises in USA*, www.cdi.org/russia/260-5.cfm.
- ¹⁵⁾ *U.S. Sees Russia Cooperating on Missile Defence*, www.cdi.org/russia/johnson/7204-6.cfm.
- ¹⁶⁾ Srov. zpráva Associated Press, 30. 3. 2004.
- ¹⁷⁾ Srov. *Putin ne isključil sozdanija rossijskoj PRO*. BBC, 18. 2. 2004, news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_3500000/3500457.stm.
- ¹⁸⁾ Tato smlouva byla součástí *US-Russian TMD Demarcation Agreement* z r. 1997.